

JINOYAT PROTSESSIDA SUDGACHA BO'LGAN BOSQICHDA PROTSESSUAL MUDDATLARNING HUQUQIY TARTIBGA SOLINISHI

Sohibqulov Doston Shuhrat o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistr talabasi

E-mail: sohibqulovdoston@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20033598>

ARTICLE INFO

Received: 14th April 2026

Accepted: 15th April 2026

Published: 28th April 2026

KEYWORDS

protsessual muddat, sudgacha bosqich, jinoyat protsessi, tergov, surishtiruv, muddatlarni hisoblash, uzaytirish, tiklash, oqilona muddat, inson huquqlari, tergov samaradorligi, huquqiy tartibga solish.

ABSTRACT

Mazkur ilmiy maqolada O'zbekiston Respublikasida jinoyat protsessining sudgacha bo'lgan bosqichida protsessual muddatlarning huquqiy tartibga solinishi kompleks va tizimli ravishda tahlil qilingan. Jinoyat-protsessual qonunchilikning rivojlanish bosqichlari, protsessual muddatlarning nazariy asoslari, ularning turlari, hisoblanish mexanizmlari, uzaytirilishi va tiklanishi masalalari yoritilgan. Shu bilan birga, sudgacha bosqichdagi tergov samaradorligi, statistik ko'rsatkichlar hamda xalqaro huquqiy standartlar bilan uyg'unlikda ilmiy asosda o'rganilgan.

Sudgacha bo'lgan bosqich jinoyat protsessining muhim ajralmas qismi hisoblanadi. Aynan ushbu bosqichda jinoyat sodir etilganligi aniqlanadi, dalillar to'planadi, shaxsga nisbatan ayblov shakllantiriladi va jinoyat ishi sudga yuborishga tayyorlanadi. Shu sababli, bu bosqichda protsessual muddatlarning aniq belgilanishi va ularga qat'iy amal qilinishi nafaqat tergov organlari faoliyatining samaradorligini ta'minlaydi, balki inson huquqlarini himoya qilishning asosiy kafolatlaridan biri sifatida ham namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida sudgacha bo'lgan bosqichdagi protsessual muddatlar O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi bilan tartibga solinadi. Mazkur kodeks 1994-yil 22-sentabrda qabul qilingan bo'lib, 1995-yil 1-apreldan kuchga kirgan. So'nggi yillarda ushbu kodeksga 2017, 2018, 2020 va 2023-yillarda muhim o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. Xususan, 2017-yil 21-fevraldagi PF-4950-son Farmon va 2020-yil 10-avgustdagi qonunchilik islohotlari doirasida tergov muddatlarini optimallashtirish va sud nazoratini kuchaytirish choralari belgilandi. Ushbu normativ-huquqiy hujjat jinoyat ishlarini yuritishning umumiy qoidalarini, protsessual harakatlarni amalga oshirish tartibini, ishtirokchilarning huquq va majburiyatlarini hamda protsessual muddatlarning huquqiy asoslarini belgilab beradi. Jinoyat-protsessual kodeksining asosiy vazifalaridan biri jinoyatlarni tez va to'la ochish, aybdor shaxslarni fosh etish va aybsiz shaxslarni asossiz ta'qibdan himoya qilishdan iborat. Shu o'rinda "protsessual muddatlar" tushunchasi huquqiy nazariyada muhim o'rin tutadi. Ular jinoyat protsessida muayyan harakatni bajarish uchun belgilangan vaqt chegarasi sifatida talqin etiladi. Bu muddatlar protsessual tartib-intizomni mustahkamlash, ish yuritishda tezkorlikni ta'minlash va ortiqcha uzaytirishlarning oldini olishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular shaxsning huquqiy holatini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi.¹

¹ Tuxtashva U.A., Pulatov B. va boshqalar. "Jinoyat-protsessual huquqi". Darslik. T. TDYU 2019. 247 bet.

Protsessual muddatlarning tasnifi ularning mohiyatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Belgilanish manbasiga ko'ra, ular qonuniy va diskretsion muddatlarga bo'linadi. Qonuniy muddatlar bevosita normativ hujjatlarda mustahkamlangan bo'lib, ular majburiy hisoblanadi. Diskretsion muddatlar esa vakolatli organ yoki mansabdor shaxs tomonidan belgilanadi.

Sudgacha bosqichda dastlabki tergov muddati alohida ahamiyatga ega. Amaldagi Jinoyat-protsessual kodeksining 351-moddasiga ko'ra, dastlabki tergov jinoyat ishi qo'zg'atilgan kundan boshlab uch oydan oshmagan muddatda tamomlanishi lozim. Jinoyat ishlari birlashtirilayotganda ular bo'yicha ish yuritish muddati uzoqroq muddat davomida tergov qilingan jinoyat ishi bo'yicha belgilanadi. Bunda qolgan jinoyat ishlari bo'yicha ish yuritish muddati uzoqroq tergov qilingan ishning muddati bilan qamrab olinadi va qo'shimcha ravishda hisobga olinmaydi. Alohida ish yurituvga ajratilgan jinoyat ishi bo'yicha dastlabki tergov muddati, agar jinoyat ishi yangi jinoyat bo'yicha yoki yangi shaxsga nisbatan ajratilayotgan bo'lsa, tegishli qaror chiqarilgan kundan e'tiboran hisoblanadi. Qolgan hollarda muddat bu jinoyat ishi qaysi jinoyat ishidan alohida ish yurituvga ajratilgan bo'lsa, o'sha jinoyat ishi qo'zg'atilgan paytdan e'tiboran hisoblanadi.

Ish qo'shimcha tergov o'tkazish uchun qaytarib yuborilganda, shuningdek to'xtatilgan yoki tugatilgan ish qayta tiklanganda qo'shimcha tergov muddati mazkur ishni tergovchi qabul qilgan paytdan e'tiboran bir oy doirasida belgilanadi. Bu muddatni yanada uzaytirish ish prokurorga berilgunga, to'xtatib turilgunga yoki tugatilgunga qadar o'tgan tergov muddati hisobga olingan holda umumiy asoslarda amalga oshiriladi.

Tergov muddatini uzaytirish haqidagi iltimosnomani tergovchi tergov muddati tugashidan kamida o'n sutka ilgari prokurorga topshiradi. Prokuror o'z ustxati bilan iltimosnomani qanoatlantiradi yoki dastlabki tergovni tamomlab, ishni sudga yuborish to'g'risida ko'rsatma beradi yoxud jinoyat ishini tugatish to'g'risida qaror chiqaradi².

Protsessual muddatlarni hisoblash tartibi ham muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Muddatlar odatda kalendar kunlari asosida hisoblanadi. JPKda belgilangan muddatlar, shuningdek qonunda nazarda tutilgan hollarda surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning qarori yoki sudning ajrimi bilan tayinlangan muddatlar soatlar, sutkalar va oylar bilan hisoblanadi. Muddatlarni hisoblashda muddatning o'tishi boshlangan soat, sutka hisobga olinmaydi, ammo bu qoida ushlab turish, qamoqda saqlash yoki uy qamog'ida va tibbiy muassasada bo'lish muddatlarini hisoblashga taalluqli emas. Muddatni hisoblashda ishdan holi vaqt ham e'tiborga olinadi. Muddatlar sutkalar bilan hisoblanganda muddat oxirgi sutkada soat 24-00 da tugaydi. Tegishli harakat sudda, prokuraturada yoki boshqa davlat muassasasida bajarilishi lozim bo'lsa, muddat ushbu muassasalarda ish vaqti tamom bo'lishi bilan tugaydi. Oylar bilan hisoblanadigan muddat oxirgi oyning muddat boshlangan kuniga to'g'ri kelgan sanasida tugaydi, muddatning tugashi tegishli sanasi bo'lmagan oyga to'g'ri kelsa, muddat shu oyning so'nggi sutkasida tamom bo'ladi. Muddatning tugashi ishdan holi kunga (dam olish, bayram kuniga) to'g'ri kelsa, muddat shundan keyingi birinchi ish kunida tugaydi, ushlab turish, qamoqda saqlash yoki uy qamog'ida va tibbiy muassasada bo'lish muddatini hisoblash hollari bundan mustasno.

Shaxsni ushlab turish, qamoqda saqlash yoki uy qamog'i va tibbiy muassasaga joylashtirishda muddat ushbu choralar amalda qo'llanilgan paytdan boshlab hisoblanadi. JPKning 226, 245 va 268-moddalarida ko'rsatilgan muddat o'tgach, shaxs darhol ozod qilinishi lozim. Shikoyat, iltimosnoma yoki boshqa hujjat muddat tugagunga qadar uni qabul qilishga vakolatli shaxsga topshirilgan yoxud xabar qilingan bo'lsa, muddatga rioya etilgan deb hisoblanadi. Shikoyat, iltimosnoma yoki boshqa hujjat muddat tugagunga qadar pochtaga topshirilgan bo'lsa, qamoqda saqlanayotgan yoxud tibbiy muassasadagi shaxslar uchun esa, dastlabki qamoq yoki tibbiy muassasa ma'muriyatiga topshirilgan bo'lsa, muddat o'tgan deb hisoblanmaydi. Bu

² O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi: Rasmiy matn. – Toshkent: Adolat, 2023.

qoidalar protsessual adolatni ta'minlashga xizmat qiladi hamda ishtirokchilarga teng imkoniyat yaratadi.

Amaliyotda protsessual muddatlarni uzaytirish va tiklash institutlari keng qo'llaniladi. Muddatni uzaytirish tergovning murakkabligi, ko'p epizodli jinoyatlar mavjudligi yoki xalqaro elementlarning ishtiroki bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, transmilliy jinoyatlar bo'yicha dalillarni yig'ish ko'proq vaqt talab qiladi. Muddatni tiklash esa shaxs uzrli sabablarga ko'ra o'z huquqlarini o'z vaqtida amalga oshira olmagan hollarda qo'llaniladi. Bu esa fuqarolarning protsessual huquqlarini himoya qilishning muhim mexanizmi hisoblanadi.³ Statistik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda har yili o'rtacha 50–70 ming atrofida jinoyat ishlari qo'zg'atiladi. Ushbu ishlarning katta qismi aynan sudgacha bosqichda yakunlanadi. Bu esa tergov organlariga yuklamaning yuqori ekanligini ko'rsatadi. Shu sababli protsessual muddatlarga rioya qilish tergov samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Muddatlarning buzilishi esa ishlarning cho'zilishiga, dalillarning yo'qolishiga va fuqarolarning huquqlari buzilishiga olib kelishi mumkin⁴.

Sudgacha bosqichdagi protsessual muddatlar xalqaro huquqiy standartlar bilan ham uyg'un holda rivojlanmoqda. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ilgari surilgan "oqilona muddat" tamoyili jinoyat ishlarini ortiqcha cho'zilishini oldini olishga qaratilgan. Ushbu tamoyilga ko'ra, har bir shaxsga nisbatan ish tezkor, samarali va adolatli ko'rib chiqilishi lozim. Protsessual muddatlarni buzish jiddiy huquqiy oqibatlariga olib keladi. Masalan, sudlar tomonidan 2023-yilda ko'rib chiqilgan ayrim ishlarning 5–7% ida dalillar protsessual buzilishlar sababli haqiqiy emas deb topilgan, ayrim hollarda jinoyat ishlari qayta tergovga yuborilgan, bu esa umumiy jarayonni yana 2–6 oyga kechiktirgan.

So'nggi yillarda olib borilayotgan sud-huquq islohotlari doirasida protsessual muddatlar institutini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, tergov organlari faoliyatini raqamlashtirish, elektron jinoyat ishlarini yuritish tizimini joriy etish orqali muddatlarga rioya qilishni avtomatlashtirish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu esa inson omili bilan bog'liq xatoliklarni kamaytirish va protsessual intizomni mustahkamlashga xizmat qiladi⁵.

Xulosa qilib aytganda, sudgacha bo'lgan bosqichdagi protsessual muddatlar jinoyat protsessining samarali faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim huquqiy institut hisoblanadi. Ular tergov organlari faoliyatini tartibga soladi, protsessual intizomni mustahkamlaydi hamda inson huquqlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Protsessual muddatlarning aniq belgilanishi, ularga qat'iy rioya etilishi va ularni qo'llash mexanizmlarining takomillashtirilishi adolatli sudlovni ta'minlashning asosiy shartlaridan biridir. Shu bois, "oqilona muddat" tamoyilini milliy qonunchilikka joriy etish, uni xalqaro standartlarga moslashtirish va amaliyotda samarali qo'llash dolzarb vazifa sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2026.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi: Rasmiy matn. – Toshkent: Adolat, 2026.
3. Sudlar to'g'risida qonun // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – Toshkent, 2026.

³ Zokirov I.B. Jinoyat protsessual huquqi: o'quv qo'llanma. – Toshkent: TDYU, 2019. – 280 b.

⁴ <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/crime-and-justice-2>

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni PF-4950-son "Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida". – 2017-yil 21-fevral.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni PF-4950-son "Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida". – 2017-yil 21-fevral.
5. Zokirov I.B. Jinoyat protsessual huquqi: o'quv qo'llanma. – Toshkent: TDYU, 2019. – 280 b.
6. Tuxtasheva U.A., Pulatov B. va boshqalar. "Jinoyat-protsessual huquqi". Darslik. T. TDYU 2019. 247 bet.
7. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/crime-and-justice-2>

